

УДК 268

Саннікова Тетяна Василівна,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, м. Одеса*

ВПЛИВ КУРСУ З ОСНОВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ НА ДУХОВНИЙ СВІТ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті наведені результати ефективності курсу з Основ християнської етики, запровадженого у процес духовно-морального виховання учнів 5–7 класів загальноосвітніх шкіл України. Досліджувалися: значення любові до людей у житті молодших підлітків, готовність до морального вибору та прийняття рішень, турбота про інших, ставлення до життя, поведінка молодших підлітків у складних ситуаціях.

Ключові слова: *основи християнської етики, ефективність курсу, моральність, турботливість, вибір, любов до людей.*

Саннікова Т. В. Влияние курса «Основы христианской этики» на духовный мир младших подростков

В статье приведены результаты оценки эффективности курса «Основы христианской этики», который проводится для учащихся 5–7 классов общеобразовательных школ Украины как инструмент духовно-нравственного воспитания. В ходе изучения исследовались: значение любви к людям в жизни младших подростков, готовность к нравственному выбору и принятию решений, забота о других, отношение к жизни, поведение в сложных ситуациях.

Ключевые слова: *основы христианской этики, оценка эффективности, нравственность, заботливость, выбор, любовь к людям.*

Sannikova T.V. Influence of the Course «Fundamentals of Christian Ethics» on the Spiritual World of Younger Teenagers

The article presents results the evaluation of the effectiveness of the course Introduction of Christian Ethics, which is taught for grades 5–7 in the some Ukraine schools as an instrument of character development. The value of love to people in the life of young teenagers, readiness to moral choices and decisions, caring for others, attitude towards life and behavior in sophisticated situations are investigated in the article.

Key words: *Introduction of Christian Ethics, evaluation of the effectiveness, ethics, care, choice, love to people.*

Актуальність теми. Вже впродовж семи років в загальноосвітніх школах України викладаються факультативно курси духовно-морального спрямування, а саме: Основи християнської етики, Християнська етика в українській культурі, Етика: духовні засади та інші.

Щоб дослідити, як зазначені курси, зокрема «Основи християнської етики», впливають (не впливають) на внутрішній світ школярів, ми провели дослідно-експериментальну роботу. До обстеження запросили учнів 5–7 класів, які відвідували факультативний курс «Основи християнської етики», батьків цих учнів та вчителів, різних за фахом. Загалом було охоплено 447 респондентів, 211 учнів 5–7 класів, (142 учня – в експериментальній групі та 69 – у контрольній), 197 батьків та 39 вчителів.

Мета статті: Довести, що вивчення християнської етики учнями 5–7 класів загальноосвітніх шкіл позитивно впливає на їхній внутрішній світ, моральні якості, ставлення до батьків та оточуючих.

Нами вирішувані наступні завдання:

– провести діагностичне обстеження учнів контрольних та експериментальних груп з метою виявлення стану духовно-моральної вихованості учнів після відвідування (не відвідування) факультативного курсу з ОХЕ;

– виявити, яке значення в житті підлітків має любов до людей;

– дослідити вияв моральних якостей у поведінці молодших підлітків з погляду батьків;

– дослідити готовність молодших підлітків до морального вибору та прийняття рішень;

– проаналізувати вияв турботи молодших підлітків про інших;

– дослідити ставлення підлітків до моральних норм і відповідних моральних якостей.

Після проведення дослідно-експериментальної роботи ми констатували позитивні зміни в учнів, які відвідували факультатив з «Основ християнської етики». Зокрема, змінилося ставлення молодших підлітків до такої стрижневої якості як любов. У своїх відповідях на запитання анкети «Яке значення у вашому житті має любов до людей?» діти підкреслили, що у їхньому розумінні любов до людей розцінюється Богом як найвищий прояв духовності. Результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Значення любові до людей у житті молодших підлітків

Назва	Кількість	Початок експерименту		Кінець експерименту			
		Експериментальна група		Контрольна група			
		%	Кількість	%	Кількість	%	
1	Це найважливіша якість	24	48,9	122,0	86,0	26,0	37,8
2	Не сучасна якість	18	16,5	14,0	10,0	16,0	22,7
3	Необов'язкова якість	16	14,4	6,0	4,0	17,0	24,7
4	Не визначились	48	20,2	–	–	10,0	14,8
	Разом	106	100	142	100	69	100

Порівнюючи динаміку змін у поглядах молодших підлітків у розумінні любові до людей як життєтворчого чинника, ми виявили, що в експериментальній групі на 37,1 % зросла кількість дітей, які вважають любов найважливішим почуттям, що вирізняє людину з-поміж інших живих істот, тоді як в контрольній групі спостерігалась негативна динаміка – аналогічна група дітей зменшилась на 11,1 %, що пояснювалось недостатньою увагою до духовної сфери життя школярів.

У характеристиці любові до людей як несучасного, старомодного почуття в експериментальній групі після проведеної роботи зменшилась група підлітків з такими поглядами, тоді як у контрольній групі кількість таких дітей зросла до 22,7 %, що є доволі тривожним сигналом для педагогів. Любов до людей як необов'язкову якість охарактеризували 4 % дітей в експериментальній групі та 24,75 – в контрольній, а також не змогли визначитися 14,8 % молодших підлітків контрольної групи.

Наведені дані доводять ефективність здійсненої виховної роботи в експериментальній групі. Зокрема, діти з експериментальної групи у своїх глибинних інтерв'ю пояснювали свою позицію усвідомленням значущості кожної людини як унікальної і неповторної. Такі зміни в оцінках молодших підлітків пояснюються впливом християнського погляду на людину як особистість, наділену високими почуттями, здатну творити добро. Типовими висловлюваннями були: «Біблійна заповідь про любов до Бога споріднена з любов'ю до ближнього», «Бог звеличив людину, яка є носієм Образу Його», «Божа оцінка любові до людини надто висока, а нехтування цією любов'ю принижує Божу любов», «Бог Своєю досконалою любов до людей, довів у Ісусі Христі».

Зміни відбулися і у ставленні молодших підлітків до однокласників, друзів, батьків, братиків і сестричок. На жаль, подібних змін не було у контрольній групі.

Опитування проведені після закінчення експерименту показало, що батьки вважають роботу факультативного курсу з християнської етики доцільною і важливою в сучасних умовах, 46,7 % батьків задоволені змінами у духовній сфері власних дітей; 27,6 % – хотіли би відвідувати такі заняття разом із дітьми, оскільки відчують брак необхідних знань; 16,2 % – намагаються дотримуватись християнських заповідей у житті. Ще 9,5 % вважають, що духовне виховання дітей засобами християнської етики у школі дозволило гармонізувати стосунки дітей у сім'ї, зробили їх терпимішими і добрішими у стосунках з рідними, зникли конфлікти і суперечки. Оцінка батьками вияву моральних якостей у поведінці дітей наводиться у таблиці 2.

Кількісний аналіз результатів обстеження довів, що зазначені властивості, на думку батьків, яскраво виявляються у 49,0 % підлітків експериментальної групи проти 14,6 % на початку експерименту, хоча у контрольній групі цей показник зріс лише на 1,9 %.

Порівнюючи вияв духовних і моральних якостей у поведінці власних дітей, батьки з експериментальної групи відмітили, що їх діти змінилися на краще, стали більш дисциплінованими, чуйними, працьовитими, менш вимогливими до батьків, принциповими у ставленні до себе, об'єктивнішими в оцінках власних здібностей і можливостей, відповідальнішими тощо. Тоді як батьки дітей з контрольних груп не помітили в своїх дітях якихось суттєвих змін чи зрушень. Батьків засмучує той факт, що діти у деяких випадках не виявляють моральних якостей, натомість більше демонструють егоцентризм.

На підставі одержаних результатів ми порівняли оцінку батьків зі своїми і дійшли наступного висновку: виявлені позитивні зміни у поведінці підлітків експериментальної групи, за свідченням батьків, підтвердили нашу гіпотезу про позитивний вплив змісту курсу з «Основ християнської етики» щодо формування моральних якостей молодших підлітків.

Таблиця 2
Вияв моральних якостей у поведінці молодших підлітків з погляду батьків

№	Моральні Якості	Рівень виявлення моральних якостей	Експериментальна група (%)				Контрольна група (%)			
			Завжди виявляються	Виявляються ввічливо	Виявляються ситуативно	Не виявляються	Завжди виявляються	Виявляються ввічливо	Виявляються ситуативно	Не виявляються
1	Дисциплінованість		45,7	42,0	12,3	–	20,3	39,1	25,4	15,2
2	Чуйність		53,0	37,0	10,0	–	11,4	41,4	30,2	17,0
3	Працьовитість		57,4	33,3	9,3	–	17,3	46,8	21,6	14,3
4	Скромність		51,4	30,4	18,2	–	14,5	36,9	36,3	12,3
5	Принциповість		50,3	33,2	16,5	–	16,7	34,7	35,0	13,6
6	Толерантність		50,7	32,2	17,1	–	14,0	41,0	32,7	12,3
7	Самокритичність		42,8	40,5	16,7	–	18,3	36,4	30,3	15,0
8	Відповідальність		39,9	43,8	16,3	–	11,7	39,7	34,5	14,1
9	Ввічливість		47,3	35,5	17,2	–	12,6	39,4	35,0	13,0
10	Совісність		52,1	32,9	15,0	–	22,0	36,0	32,0	10,0
	Середня оцінка		49,0	36,1	14,9	–	15,8	39,1	31,5	13,6

Досліджуючи готовність молодших підлітків до морального вибору та уміння приймати рішення, ми звертали увагу на готовність молодших підлітків до прийняття власних рішень, їхньої рішучості та принципності. Результати вияву рішучості та принципності у прийнятті моральних рішень підлітками наведено в таблиці 3.

Таблиця 3
Готовність молодших підлітків до морального вибору та прийняття рішень

Показники	Початок експерименту	Кінець експерименту	
		ЕГ (%)	КГ (%)
Здійснюють моральний вибір, несуть відповідальність за прийняте рішення	3,5	23,8	4,7
Готові дійти компромісу	10,85	38,5	12,8
Готові відмовитися від власного рішення за найменшим тиском	63,05	27,3	58,2
Часто приймають помилкові рішення	22,6	10,4	24,3
Разом	100	100	100

Уміння приймати рішення і відповідати за нього, здійснювати моральний вибір є важливим показником духовної вихованості підлітків. Саме на формування такої здатності були спрямовані вправи і завдання на заняттях факультативного курсу з «Основ християнської етики».

Аналіз опитування, проведеного по закінченні експериментальної роботи, показав, що в експериментальних групах зросла група підлітків здатних здійснювати моральний вибір і приймати рішення з 3,5 % на початку експерименту до 23,8 % наприкінці; учні, готові дійти компромісу, на початку ек-

перименту складала 10,85 %, наприкінці – 38,5 %. В результаті виховного впливу вдалось зменшити на 36,2 % групу дітей, готових відмовитися від власних рішень за найменшого тиску і на 12,2 % дітей, які часто помиляються у своїх рішеннях, тих, що в основному діють імпульсивно, тоді як у контрольній групі ситуація залишилася без змін.

Результати дослідження виявили, що у молодших підлітків спостерігається процес формування принципності. Це підтверджується змінами у поведінці школярів. Вміння приймати відповідні моральні рішення і готовність відстоювати свою позицію свідчить про наявність переконань чинити морально.

Вияв турботи молодших підлітків про інших ми виявляли за допомогою запитання «Щоб ви зробили, якби стали чарівником?» Результати дослідження наведені в таблиці 4.

Таблиця 4
Турбота молодших підлітків про інших

Адресування турботи	Початок експерименту (середня оцінка) %	Кінець експерименту	
		Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Зорієнтовані на суспільство	24,55	40,3	26,7
Зорієнтовані на родину	41,1	23,6	20,6
Зорієнтовані на оточуючих (друзів)	6,95	23,7	27,9
Зорієнтовані на себе	27,4	12,4	24,8
Разом	100	100	100

Аналіз відповідей показав, що: 40,3 % молодших підлітків в експериментальній групі та 26,7 % – в контрольній хотіли би щось зробити для суспільства; 23,6 % молодших підлітків в експериментальній групі та 20,6 % – у контрольній висловили бажання дбати про родину. Готові виявляти турботу в першу чергу про друзів, оточуючих 23,7 % підлітків в експериментальній групі та 27,9 % – в контрольній. Дбали би виключно про себе 12,4 % молодших підлітків в експериментальній групі та 24,8 % – в контрольній.

Якщо на початку експерименту 6,9 % молодших підлітків адресували свою турботу оточуючим, то в кінці експерименту – друзям, що пояснюється віковою специфікою молодших підлітків та їхньою спрямованістю на ровесників. Важливим є те, що молодші підлітки з експериментальної групи по завершенні формувального етапу експерименту виявили бажання дбати про людство, Україну – зокрема. У контрольній групі цей показник удвічі нижчий, що свідчить про несформованість ціннісної сфери і натомість заклопотаність молодших підлітків собою та найближчим оточенням.

Молодші підлітки в контрольній та експериментальній групах виявили бажання дбати про родину, яка є для них надзвичайно важливою.

Утім, склалася досить стабільна група дітей 12,4 % в експериментальній та 24,8 % – в контрольній, які турбуються винятково про себе. Хоча у процесі виховної роботи ця група зменшилася у двічі, така робота потребує продовження і в наступних класах.

Дослідження духовної вихованості молодших підлітків дозволило виявити їхнє ставлення до однолітків, вчителів, батьків, дідусів, бабусь, братиків, сестричок, що знайшло своє відображення в таблиці 5.

Аналіз відповідей показав, що гарне ставлення молодших підлітків до батьків, однолітків, вчителів, до власних здібностей, свого майбутнього в експериментальній групі притаманні 74,1 % школярів. На початку експерименту таких дітей було 33,95 %. У контрольній групі гарні стосунки склалися у 47,7 %, тоді як на початку експерименту було 32,8 %. Інтерес представляє той факт, що діти з експериментальної групи позитивно налаштовані до людей у цілому.

Слід зазначити, якщо на початку експерименту по кожній з категорій, в якій були згруповані інтерпретовані речення (ставлення до батьків, вчителів, однолітків, членів родини тощо), просліджувалися наявні ознаки напруженості або конфлікту, то після відвідування факультативного курсу з «Основ християнської етики» в експериментальній групі ці ознаки значно поліпшилися, що дає підстави позитивно оцінювати обрані засоби виховання.

Досягненням у духовному вихованні молодших підлітків є зміни, які стосуються ставлення дітей до себе. Педагогам вдалося подолати негативне ставлення дітей до власних можливостей і здібностей, що спостерігалось на початку експерименту. За допомогою спеціальних методик вдалося подолати тривожність і страх, вселити віру в майбутнє, визначити близькі та далекі перспективи.

Таблиця 5
Стосунки молодших підлітків з оточуючими людьми та їхнє ставлення до життя

Категорії	Експериментальна група (%)			Контрольна група (%)		
	позит.	негат.	нейтр.	позит.	негат.	нейтр.
Ставлення до батьків	20,3	3,3	2,0	9,9	4,9	6,0
Ставлення до ровесників	13,5	2,2	2,2	9,1	2,2	4,1
Ставлення до вчителів і школи	12	3,3	2,2	8,7	3,2	4,3
Ставлення до людства	6,3	0	1,1	3,9	1,9	2,1
Ставлення до власних здібностей	6,4	2,0	2,1	5,4	4,8	3,1
Ставлення до переживань, страху	5,5	1,1	0	2,0	9,3	1,0
Мрії і плани на майбутнє	10,1	2,2	2,2	8,7	3,3	2,1
Разом	74,1	14,1	11,8	47,7	29,6	22,7
	100			100		

Духовне виховання виявляється і у тому, як чинять молодші підлітки у складних життєвих ситуаціях, тобто виявляють соціальну пристосованість до життя. Вирішуючи життєві ситуації, молодші підлітки демонструють рівень власної духовної вихованості. Результати педагогічного спостереження наведено у таблиці 6.

Таблиця 6
Поведінка молодших підлітків у складних ситуаціях

Показники	Початок експерименту (%) Експериментальна група (%)	Кінець експерименту	
		Контрольна група (%)	
1 Намагаються знайти вихід і владнати конфлікт	7,65	43,4	16,9
2 Звертаються по допомогу	18,35	26,1	13,6
3 Виявляють безпорадність (сльози, істерики, відчай, ігнорування)	41,65	25,9	40,6
4 Силовий шлях	32,35	4,6	28,9
Разом	100	100	100

Проведена робота позитивно позначилась на вмінні учнів 5–7 класів знаходити вихід зі складних ситуацій. Якщо на початку експерименту лише 7,65 % молодших підлітків шукали прийнятний для всіх вихід з конфліктної ситуації і вміли їх гасити, то по закінченні експерименту такі навички могли продемонструвати 43,4 % молодших підлітків з експериментальних груп.

На 7,75 % збільшилась група дітей, які б для вирішення проблеми залучили би дорослих.

Педагогам вдалося переломити негативну тенденцію вияву безпорадності у складних ситуаціях і зменшити групу таких дітей на 15,75 %, а групу дітей, які будь-що намагались вирішити проблему за допомогою фізичної сили – на 27,75 %. Досягнення позитивних результатів стало можливим у процесі виховної роботи факультативу з християнської етики, організованої позакласної і позашкільної діяльності.

Висновки. Таким чином, факультативні заняття з Основ християнської етики в експериментальній групі вплинули на стосунки молодших підлітків, які навчилися виявляти альтруїзм, поважати себе і оточуючих, усвідомлювати цінність людини як унікальної неповторної особистості, чому сприяло знайомство дітей з християнською мораллю.

Експериментально перевірено і доведено, що факультативний курс «Основи християнської етики» розроблений для учнів 1–11 класів сприяє підвищенню рівня духовного виховання школярів, формуванню системи етичних знань, світогляду, виробленню норм і правил моральної поведінки, умінь і навичок самовиховання.

Література:

1. Бадражан А.Г. Релігійність особистості як основа духовно-морального розвитку молоді // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2012. – Вип. 21. – С. 4–11.
2. Бакланова Н.М. Християнська етична парадигма // Науковий вісник ПДПУ ім К.Д. Ушинського : Зб. Наук. пр. – Одеса, 1999. – Вип. 8–9. – С. 82–86.
3. Белова М. А. Воспитание духовности младших школьников в процессе музыкально-краеведческой работы: (Фольклор, праздники в нач. школе) // Учебные записки Института непрерывного педагогического образования. – Великий Новгород : НовГУ. – 2003. – Вып.5, кн.1. – С. 192–195.
4. Богуш А.М. Категорія духовності як кінцева мета виховання // Матеріали міжнародної конференції, 29–31 мая 2000г. «Історія християнства і сучасність» – Одеса : ХГЭУ, 2000. – С. 99–102
5. Євтух М.Б. Тхоржевська Т.Д. Проблеми виховання молоді у світлі християнського вчення // Виховання і культура. – 2001. – №1 (1). – С.57–59
6. Жуковський В.М. Теоретико-методичні засади створення й використання робочих зошитів з друкованою основою з християнської етики для 7 класу ЗОШ // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2012. – Вип. 21. – С.199–206.
7. Журба К.О. Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі : Дис. кан. пед. наук : 13.00.07 – К., 2000. – 261 с.
8. Матяшук В.П. Духовно-моральне виховання школярів: російський досвід // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2012. – Вип. 21. – С. 349–354.
9. Мішак В.М. Використання досвіду релігійної освіти учнів в австрійській школі для духовно-морального виховання молоді України // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2012. – Вип. 21. – С.363–370.
10. Огірко О.В. Релігійне виховання в сучасних закладах освіти // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: Матеріали всеукр. наук.-практ. конфер. / Редкол. Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В., Українець С.Я. – Рівне : – 2013. – С. 223–226.
11. Саннікова Т.В. Духовне виховання молодших підлітків засобами християнської етики : Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2007. – 238с.
12. Стельмахович М. Християнська етика в початковій школі // Початкова школа. – 1999. – №4. – С. 56–58.